

A Nemzeti Színház új évadja elé*

azánk jelenleg egy vér nélküli forradalom ellentmondásokkal teli, bonyolult kül- és belpolitikai helyzetet, egyént és társadalmat egyaránt próba elé állító napjait éli. Talán az egész világon ma éppen hazánk s még néhány kelet-európai ország mutat példát arra, hogy a XX. század végén képes radikális lépésekre a társadalmi, tudati, gazdasági élet területén, hogy ezzel biztosítsa helyét a fejlett világban. Mint az már kivethető, a változások először és legdinamikusabban a tudati-politikai szférát érintik, s csak lényegesen későbbre várható a gazdasági élet változásainak eredményessége. Ez ellentmondásos folyamat, mivel a gyorsan változó világ megdőlt ideológiák helyére nem tud kialakult új eszmerendszert, elméleteket állítani. Így az emberek többségében zavar keletkezik, biztonságérzetük meginog, félelmek jelennek meg a jövőtől, a visszarendeződéstől, a gazdasági helyzet megoldatlanságától, hitek vesznek el és új hitek kerülnek előtérbe – mert az ember félelme és zavara árnyai közt is keresi helyét, szerepét a történelem rá kirótt időszakában.

Vállalható program hát a művészet és ezen belül a színházművészet számára, hogy a dogmák, a beidegződöttségek ellen kételyeket ébresszen, rajta tartva kezét a mozgó, mozduló világ ütőerén, ne irreális lépésekkel előrerohanva, de ne is a társadalmi változásokat figyelmen kívül hagyva, hátul kullogva, segítse az önmagára maradt, önnön választásaiért felelős ember beilleszkedését az új magyar társadalomba. Jó úton vagyunk afelé, hogy a magyar értelmiség ismét elnyerje azt a fontos helyet az ország életében, mely minden fejlett társadalomban jellemzi ennek a rétegnek a szerepét. A művészvilágra különösen fontos szerep hárul, mikor a megváltozott tudati feltételek között élő embert erősíteni akarja saját maga formálta, változtatta világának további megismerésében, megváltoztatásában, soha meg nem elégedettségének alkotói energiákká változtatásában. A szabad választásra, a világ megváltoztatására készülő ember kell hogy álljon a művészet középpontjában. Azaz, a szabadon választás újra felfedezése és felelőssége. Ehhez nyújtson segítő kezét, fogódzó pontot, ehhez mutasson magatartásmintát, követendő példát minden magát radikálisnak, nemzetinek, politikusnak valló művészet. Felelősségünket növeli azonban, hogy a közönség bizalmát a művészet csak addig élvezheti, csak addig érezheti, hogy szükség van rá, míg időtálló példákat és modelleket mutat, nem pedig az aktuálpolitika sülyesztőjéből percnként kinövő és eltűnő részizágásokat.

Munkája során, miként a társadalom nagy egészének, a művésznek is le kell számolnia az idegen modellek másolásával, és elvont ideológiák alkalmazásával. A magyar történelem- és társadalomfejlődés tapasztalataira kell építeni annak, aki nem életidegen és felülről vagy kívülről ráerőszakolt panelekből akar alkotni. Ezért fontos, hogy minden művészi alkotó közösség – és itt a színházművészet különösen fontos szerephez jut – nemzeti önismeretünk, önértékünk vállalásához ne megalomán, tőlünk idegen ideológiák szerint közelítsen, hanem a ránk jellemző kis alkotó közösségekben, alkotó műhelyekben

kidolgozott, történelmi realitásokra építő, értékteremtő munkával.

A művészi sokszínűség, a polifónia szabad teret kell hogy kapjon akár egy alkotóközösségen belül is – azt mondhatnánk: egy-egy ilyen közösség életében is lehetőségét kell teremteni a művészi pluralizmusra.

Gyorsan változó világunkban azonban döntő szerepe van a művészetek és ezen belül a színházművészet értékmegőrző funkciójának. Ha igaz az, hogy saját nemzeti karakterünket, identitás-tudatunkat, önbecsülésünket, saját történelmünk sikereinek és buktatóinak megismerésén keresztül kapjuk meg, úgy igaz, hogy fő formája saját nemzeti esztétikai értékeink – melyek leginkább a művészetekben realizálódnak – ápolása, újrafelfedezése és átadása nemzedékről nemzedékre. Emellé a feladat mellé csatlakozni szép és embert próbáló munka. Megméretteti akár egy ország vezetését, mennyiben ellenzi kulturális értékek kiszolgáltatását a rövid távú politikai küzdelmeknek és a szűkkeblű gazdasági megfontolásoknak.

Hagyományaink ápolása mellett persze döntő, hogy korunk látéletét adva bővítsük a rólunk szóló kép palettáját és így adjuk tovább utódainknak.

A színházművészet ehhez már kidolgozta a csak rá jellemző sajátos formavilágát, törvényeit és stílusjegyeit, ezért a művészetek között mint önálló, szuverén alkotói forma működik, s nem pedig mint az irodalom reprodukciója. Fontos, hogy megismerjük és alkalmazzuk azoknak a nagy magyar színházi alkotóknak – színészeknek, rendezőknek, esztétáknak – a példáját, akik munkásságukkal hozzájárultak a magyar színházművészet önállósá válásához. Bár a színházművészet, mivel élő és épp ezért mulandó művészetet ajándékozza meg az embert, ma már felvehető kép- s hangszalagra, semmi sem pótolhatja azt a sajátos élményt, amelynek egyszerűségéről és mulandóságáról így írt Schiller:

*„Gyorsan és nyomtalanul tűnik
elménkből a színművészet – a mesés,
míg a költő dala és a márvány szobor
évezredekkel él meg.*

*Itt együtt hal meg a csoda s a mives varázslat,
és ahogy fülünk nem őrzi az egyszerű hangot,
enyész a pillanat-műve teremtés,
nem hirdeti fényét időálló emlék.”*

S bár emléke csak a néző tudatában, lelkében, tapsaiban és szeretetében él, a hatékony, jó színházat mégis mint életünk fő szinterét, alkotó energiáink legdöntőbb megnyilatkozási helyét kell hogy tekintsük. Olyan színház megteremtésén munkálkodjunk tehát, ahol az egyéni becsúgyak és érdekek kielégülése egyben az egész színházi közösség előrelépéséhez vezet, s így társulaton belül az egyéni és közösségi fejlődés összhangban áll. S bár a demokrácia fogalma az időtől elválaszthatatlan a színházról, mégis, a mindenkori színház belső felépítése nem nélkülözött bizonyos központi irányítotttságot mint művészi vezérlőelvet, az anarchia, a magamutogatás és az olcsóság ellen, az értelmes közös célok elérése érdekében. Ebben az érdekszférában aztán kinek-kinek megvan a rá speciálisan jellemző, pótolhatatlan és szuverén feladata.

A színház igazgatójának például elsősorban az, hogy koordinálja a színházban jelenlévő számtalan érdeket, igyekezzék egységes, ám öntör-

* Elhangzott 1989. augusztus 21-én, az évadnyitó társulati ülésen

vényű társulatot létrehozni. Nem az az igazgató végi jól feladatát, aki a demokrácia látszatába csomagolva a művészeti tanács elé viszi a színház éppen aznapra égető fegyelmi, személyi, gazdasági és repertoárgondjait, hogy vitassák meg, hanem aki – és ez lenne célunk a Nemzeti Színház vezetésében ettől az évadtól: a művészeti tanácsot mint társulati-képviselői szervezet tekinteti, amelynek funkciója a különböző érdekek közös mederbe terelése, a tehetségek kihasználásán alapuló új nemzeti színházi kép kialakítása. E cél elérése érdekében a művészeti tanács nem aktuális problémákat, hanem a színház lényegét érintő szerves kérdéseket, szerződötetést, társulatalakítást, másorkoncepciót tárgyalna meg, hosszú távra, vagyis hónapokkal azelőtt, hogy a döntéshozatal megtörténne.

A jó társulati szellem lényege, hogy mindenki, aki a színházban dolgozik – igazgató és titkárság, gazdasági szakemberek és műszak, öltöztető és portás – tudja, hogy munkájával a színpadon létrejövő művészeti produktumot kell szolgáltatni, méghozzá alázattal. Hogy a színpadon folyó munka mennyiben demokratikus, hosszú ideig feszegette az ún. színész-rendező vita. S bár ennek a mondacsínáltsága ma már bizonyított tény, mégsem szükségtelen, ha ejtünk erről néhány szót, már csak a rendező színházban belüli feladatainak meghatározása szempontjából is. Azelőtt a színházakat a szerzőjükről nevezték el (Molière, Shakespeare vagy Brecht színháza). Persze valójában ezek a szerzők rendezők is voltak, akik gyakran kerültek konfliktusba színészekkel, ami természetes. Nagyon leegyszerűsített dolog tehát az ún. rendezőcentrikus színház elleni küzdelem a színház nevében. Nyilvánvaló, hogy a szerző bizonyos céllal, feladattal ír meg egy darabot. A rendező ugyanilyen okból választ ki egy színművet, és erre a harci feladatra mozgósítja színészeit. Céljaiból nem engedhet, fölfedezéseit érvényesítenie kell az előadásban, különben saját magát árulná el. Ez természetesen nem jelent terrort, de elvi alapon kérlelhetlenséget minden butaság, modorosság ellen igen. Persze a jó rendező hatni tud a munkatársaira, lelkesíteni tudja őket és a saját elképzelésén belül igényt tart az ő felfedezéseikre, tehetségükre is. Olyan dialektikus kapcsolat ez, mint a szerelem. Úgy vélem, ilyen optimális munkakapcsolat alkotó demokratizmust hozhat létre, melyben a munka egymást segítve végezhető. De a színházban a kezdetektől fogva – és ennek így kell lenni mindaddig, amíg a színház létezik – a színész a legfontosabb szerep, mert ősi igazság, de így van: színész nélkül nincs színház. A rendezőnek az a feladat jutott, hogy Hevesi szavaival: „míg a színész a szerepet játssza, a rendező a darabot”. Összefoglalva, a különböző egyéniségekből eredő különböző játéktípusokat egységessé mederbe terelő, egy dráma lehetséges több felfogása közül a korukban legaktuálisabbat kiválasztó szerepét a rendezőnek, úgy hiszem, senki sem vitatja; de még egyszer hangsúlyozom: olyan színházban hiszek, melynek legmegbecsültebb tagja a komédiás, akire a mindenkori színház épül.

bben az évadban igen fontos annak a belső kohéziós erőnek a megteremtése a társulaton belül, melybe régi tagok és újonnan jöttek egyenlő munkafeltételek mellett, egymást segítve dolgoznak. A jó társulati légkör elérése érdekében igen fontosnak tartom, hogy a társulat egyes tagjai érdeklődjenek színházunk minden produkciója iránt, ne csak a saját feladattal törődjenek, hanem váljanak segítőt-bátorító szurkolóivá kollégái munkájának. A legszigorúbb színházeti vetésnek tartom, ha valaki a saját társulatával, annak bármelyik tagjával vagy produkciójával szemben ellendrukkerként lép fel. Csak a büszkén vállalt társulati tagság teremtheti meg a kívülállók előtt a nemzeti színházi tagság becsületét.

Hogy a társulat összekovácsolódására a munkán kívül is lehetőség nyíljon, nagy áldozatok árán próbáljuk a színházépület nyári rekonstrukciós munkái mellett a művészbemutatóval szemben létrehozni a Nemzeti Színház színészklubját. Az

építőktől ígéretünk van arra, hogy szeptember 20-ig befejezik az átépítési munkákat s így az első nemzeti színházi premier előtt még a társulat birtokba veheti a klubot. Elképzeléseink szerint a klub hármas funkciót látna el: egyrészt mint étkezde üzemelne, mely a déli órákban ebédet szolgálna ki a színház dolgozóinak, este előadás után mint klub funkcionálna és ezen kívül lehetőséget adna a nagyszínház helyiségeinek tehermentesítésére: lehetne olvasópróbákat, előadásokat, megbeszéléseket, gyűléseket tartani benne. Szeretnénk a klubbal – amennyiben ez a társulat véleményével egyezik – egy olyan művész-társunknak emléket állítani, akitől ez a szakma nagyon sokat kapott: Gobbi Hildának.

Jó társulati közérzet létrejöttéhez elengedhetetlen az az egységessé foglalkoztatottság, mely minden tag számára biztosítja, hogy képességeit a legoptimálisabb módon kifejezhesse. Hogy a foglalkoztatottság minél teljesebb legyen, erre szolgált az elmúlt évad végi társulatalakítás – így elmondhatom, hogy a Nemzeti Színház színész-foglalkoztatása a következő szezonban szinte teljes: minden művész átlagosan két feladatban mutatkozhat meg. Tavalyi ígéremhez híven a nyitó társulati ülés után a próbatáblán olvashatja a társulat az 1989–90-es évad összes szereposztását. Még a mai napon megtörténik az új stúdiósok beosztása a repertoárdarabokba. Némileg redukált létszámmal remélhetőleg mihamarabb beilleszkednek színházunkba. Három stúdiós osztály – két elsős, egy másodikos – indul idén 9–9, illetve 10 fővel. Tanáraik a külsős kisegítőknél kívül olyan kitűnő művészek, mint Ivánka Csaba, Nagy Zoltán, Csernus Mariann és Kohut Magda. Két főiskolai osztály hallgatói töltik jövőre gyakorló idejüket a Nemzeti Színházban, így remélhetőleg újra szorosabb kapcsolat jön létre a színház és a főiskola között.

A színészi alkotó munka feltétele, hogy a színész számára az anyaszínházban végzett munka legyen a megélhetés forrása, ahol a legnagyobb nyugalommal és erőbedobással dolgozhat csak feladatának szenvedélyes megvalósítása érdekében. A színész szakmai fejlődése, eszköztárának bővülése csak a színházi közösségben képzelhető el. Jelenlegi foglalkoztatási és bérezési rendszerünk a színházaknak és a színészeknek egyaránt hátrányos. Tarthatatlan az az állapot, hogy a színész akkor jár jól, ha nem dolgozik a fizetéséért. Ez a gyakorlat erkölcsileg ássa alá működésünket. Kis lépésekkel ugyan, de már a tavalyi szerződéseknél megpróbáltunk előbbre lépni e kérdésben, a rendezők és tervezők teljesítményszámát pedig az idei évadra sikerült a valósághoz igazítani.

Mert társulatnak új vezetőjét, vezetőnek társulatát a közös munka során lehet csak megismerni, ezért az elkövetkező három évet átmeneti periódusként kell hogy tekintsük színházunk életében. A három évnek kell megmutatnia azt az új irányt, közös gondolkodásnak, együvé tartozásnak alapján, amely kijelöli a Nemzeti Színház helyét az ország színi életében. Szeretnénk új közösségkapcsolatokat teremteni, s hogy munkánk mérhetőbbé, a közönségvéleményeken keresztül igazolást nyertté válhasson, ezért próbálkozunk meg a bérletrendszer bizonyos mértékű visszahozatalával a Nemzeti Színházba. Négy előadásra szóló bérletet hirdettünk meg erre az évadra a nagyszínházban. Azonban továbbra is az a meggyőződésem, hogy az egy-egy jó hírű produkcióra jegyet váltó néző az igazi közönsége a színháznak.

A sajtóval, rádióval, tévével kialakítandó új, jó kapcsolat a Nemzeti Színház létérdeke. A nyitottság ilyen tekintetben a jobb művészi munkát, a közönség jobb tájékoztatását jelenti. Szeretnénk minden nyitó társulati ülés után sajtótájékoztatót vendégül látni az érdeklődőket, az évad során pedig mindkét színház kapui nyitva állnak az újságírók előtt. A kritikus szeresse a színházat, mert csak ennek alapján tud alkotótárs lenni, és az alkotótárs odaadásával, pedagógus bölcsességével csak ennek a szeretetnek alapján tud elmarasztalni is. (...)

z 1989–90-es évadra a Nemzeti Színház repertoárján hat magyar dráma, a Várszínházban további négy – tehát a következő szezonra a színház 10 drámát tart továbbra is műsoron. Ezek a következők: a Nemzeti Színházban: a *Bánk bán*, a *Vidravas*, az *Advent a Hargitán*, a *Megmaradni*, az *István a király* és a *Légy jó mindhalálig*. A Várszínházban: a *Mandragora*, a *Galilei*, a *Lélekbűvár*, a *Csiksomlyói passió*, a *Tartuffe* és a *Barátaim! Kannibálok!* – mely utóbbi a Nemzeti Színházat képviseli októberben a szófiai stúdiótalálkozón.

Az így kialakult repertoárhoz csatlakozik a jövő évad 10 bemutatója, mely közül öt ugyancsak magyar drámai alkotás. Most nézzük konkrétan a következő évad új feladatait, melyeknek szereposztását, pontos bemutató dátumait megtalálhatja a társulat a próbatáblán. Első bemutatónk a Várszínházban *Stawomir Mrozek: Az arckép* c. drámája, mely magyarországi ősbemutató lesz, Gábor Miklós rendezésében szeptember 27-én. Az évadot egyébként a magyar dráma ünnepe, a Várszínházban kezdjük a *Barátaim! Kannibálok!* előadásával. A Nemzeti Színház bemutatóval nyit, október 6-án *Sarkadi Imre: Elveszett paradicsom* c. színművét Taub János viszi színre. A Várban a refektóriumban október 26-án mutatjuk be *Eörsi István: Tragédia magyar nyelven Sophokles Antigonéjából* c. átíratát. A Várszínházban *Barta Lajos: Szerellem* c. művét Árkosi Árpád rendezi, bemutató november 15. *Osztrovszkij Erdő* c. komédiáját Szőke István rendezésében december 1-jén mutatja be a Nemzeti Színház. Új, kamaradarabok bemutatására alkalmas játszási helyet avat a színház a budai Corvin téren az Állami Népi Együttes színházában, itt en suite jelleggel játszanánk *Csurka István* nagy sikerű vígjátékának számunkra írt új változatát *Döglött aknák '89* címmel. Rendezője, akár csak az ősbemutató: Iglódi István. A Várban mutatjuk be január 18-án *Harold Pinter Senki-földje* c. színművét Balikó Tamás rendezésében. A Nemzeti Színház mutatja be *Bertolt Brecht* példázatát, a *Kaukázusi krétakört*, terveink szerint február 2-án. Vígjáték a Várszínház utolsó bemutatója, *Szép Ernő Völegényét* Szőke István rendezi, bemutató március 7-én. A nagyszínház utolsó bemutatója *Shakespeare* színműve, a *Vihar*, rendezője Taub János. Március 23-án játszunk majd először.

Az ideai bemutatók lényegesen átformálhatják a Nemzeti Színház repertoárját és megadhatják új arculatát. Valamennyi új bemutató a már korábban vázolt színházestétikai, művészetpolitikai elveknek megfelelően került a repertoárba, gazdag és úgy hiszem, vonzóan sokszínű programot kínálva a közönségnek, anélkül, hogy olcsó közönségcsalogatásra kényszerülnénk.

A gazdag program kitűnő szereplehetőségek sorát is kínálja, s most engedjék meg, hogy bemutassam a társulatnak azokat, akik az 1989–90-es évadtól alkotó társaink lesznek ezeknek a feladatoknak a megvalósításában: Bregyán Péter, Cserhalmi György, Gáspár Tibor, Körtvélyessy Zsolt, Mihályi Győző, Nemcsák Károly, Reviczky Gábor, Ráckevei Anna, Timár Éva. Két új rendezőnk: Szőke István és Taub János. Új látványtervezőink: Szakács Györgyi jelmeztervező és Vayer Tamás diszlettervező. Új dramaturgunk: Magyar Fruzsina. Két új rendezőasszisztens segíti majd a rendezők munkáját: Mixtay Péter és Szarka János.

Tisztelt Társulati Ülész! Az 1989–90-es évad feladataiban gazdagnak ígérkezik. Kívánok a magam részéről a társulat minden tagjának jó egészséget, kitartást és sikereket hozó alkotó munkát a következő évadra! Hiszem, hogy alkotó munkánkat egy önmagára találó nemzet szeretete és érdeklődése kíséri majd.